Радомир Миљојковић

ПОТКИВАЊЕ ЈАЈА

роман

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
мр Сања Париповић

Илустрација на корицама:
П. Бројгел *Дечје игре* (детаљ)

Радомир Миљојковић

ПОТКИВАЊЕ ЈАЈА

роман

ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад
БИБЛИОТЕКА „Вељко Петровић“, Жабаљ

Штампање овог романа помогли су:

Петар Пејић, др Ненад Ћулум,
Светозар и Јовица Панић, Зоран Јакшић,
Шећерана „Шајкашка“ – „Hellenic sugar industry“ из Жабља,
Општина Жабаљ, ДОО „Електровојводина“ – Е.Д. Нови Сад,
Продуктна берза - Нови Сад,
Средња школа „22. октобар“- Жабаљ,
ЗУ „Хигија“ – Жабаљ,
ПП „Паор“ ДОО – Жабаљ

Свим пријатељима, поштоваоцима књижевног стваралаштва,
уз свесрдну захвалност желим личну срећу
и значајне пословне успехе.

Радомир Миљојковић

Пролог

БОКТЕРНИЦА

Напустили смо оронулу набијачу земљаних подова у којој су се котили мишеви, а испод потклобучених слојева креча вребала туберкулоза, и преселили се у други стан који је железница доделила тати. Скромно покућство довезено на пружној дресини истоварили смо у дворишту боктернице. Тај хладни фебруарски дан из 1966. године остао је дубоко урезан у моме сећању.

Мама је плакала, чучећи на прагу. Длаком се ослањала на зарђалу потковицу што је ту била закуцана. Ја сам ћутке чекао да заврши, па да почнемо са усељавањем, а Цуле би повремено зацвилео. Баш на дан селидбе отац је морао да отпрати деду у Каменичку болницу „јер су му се отвориле каверне" – тако је мама рекла. Нисам тражио да ми објасни шта то значи, али да је Захарије озбиљно болестан, закључио сам по томе што је већ увелике све олистало када се вратио бледих и упалих образа.

Окретао сам огромни гвоздени точак за који су се због силне студени прсти лепили, па

сам навукао татине рукавице од цираде и јагњећег уштављеног руна. Ланац се равномерно намотавао на вратило, цврчећи и пуцкајући. Шкрипутало је вресло металне кофе што се лагано дизала према отвору бунара. Мама ју је хитро прихватила и усула воду у плехани лавор закрпљен оловом. Гола, изложена фебруарском мразу, вода се „пушила" као да је скинута са ватре.

Мајка је клечала на поду кухиње и снажно упирући стругала рибаћом четком наслаге скорелог блата. Повремено би замакала крпу у ледену воду и њоме прала већ орибану површину. Ја сам миловао глатку кору младог ораха што је растао пред кућом и растурао ногама наслаге његовог сатрулог лишћа осталог ту непокупљеног од јесени. Са рукама у џеповима обилазио сам двориште иза куће, које је без живине и празних обора, деловало пусто. Цуле ме је пратио у стопу њушкајући све на шта би наилазио и обележавао територију којом ће убудуће газдовати. Неколико десетина метара даље од пруге пружао се дуги низ снегобрана поређаних ту да спрече мећаву да затрпа колосек. Тог дана ветар је са голих неузораних поља подизао остатке летине и ковитлао ретким крупним пахуљама. Почело је озбиљно да веје тек увече када смо унели и последњи комад намештаја и за собом затворили спољашња тешка врата.

Чврсто се држећи за ниски сек, дивио сам се умећу и храбрости бунарџија који су се одважили да ашовима и лопатама зађу тако дубоко,

а онда у савршеном реду обзидају циглама зидове бунара. Добро се сећам бљештавог огледала дна, што ме је из дубине страшило и мамило, док сам стајао нагнут над нејасним одразом свог лика у води.

Када је мама завршила са рибањем, исцепкао сам тупом секирицом дрва за потпалу. Захлађен оџак није хтео да повуче, па су се праменови млечно-белог и зеленкастог дима споро и нечујно, попут духова негдањих станара, шуњали просторијама. Пецкало је испод капака. Мирисало је на катран, мокре чамове даске жуте попут воска, које је мама у међувремену застрла двема крпарама, и мемлу зидова што су већ одавно заборавили на топлину дома. Загрејани димњак је напокон удахнуо. Ватра је зацвркутала. Скинуо сам ципеле и угурао мокре ноге у рерну „смедеревца." Набрекле црвене прсте на којима су пекле крваве заноктице, примакао сам ближе плотни. То је први пламен који ме је огрејао на боктерници и није се гасио наредних двадесет година. И данас, када са других прозора посматрам свет, још увек у мени горуцка, та прва ватрица. На њој грејем прсте док ово пишем.

Тако, са узвишења, усамљена, далеко од последњих сеоских кућа, посађена тик уз пругу, кочоперно као каква тврђава, гледала је доле на село, моја боктерница, а са њом и ја.

Ове усамљенице дебелих зидова, у жуто окречене, што имају само две просторије, посејане су дуж пруга по читавом непреглеђу пропале Царевине. Често сам као дете путо-

вао возом и увек бих бирао место уз запрљано окно да пратим крајолике кроз које пруга вијуга. Надомак сваког насеља сачекивала ме је по једна боктерница. Осетио бих увек болећиву присност према дечурлији што је из дворишта махала. То су били моји рођаци по „мајци" железници која нас је хранила. Радовао сам се њиховим клотаним црвеним гаћама, мршавим ребрима и босим ногама. Били су идентични ономе што ме је вребао са дна бунара. А зими, топио би ми срце и обливао драгошћу онај оштри и црни дим што је штипао у носу и остављао метални укус у устима, а извијао се из њихових димњака. И они су у шпорету ложили катранисане пружне прагове као и ми у нашој „жутој кући поред пруге".

Пре двадесетак година на неким свечарима, пред зору, када су остали највећи „верници", а жене и деца већ одавно спавали у неразмештеним креветима, чуо сам причу о Русу што је давно пре мене живео у боктерници. Све на „пола уста" уз прекидање и гесткулацију која је требало да открије оно што се речима не може, или не сме изразити. Мада је тек „засејао семе", мој саговорник је више времена провео у правдању, одрицању и извињавању: „немој да испаднe како сам ја…", „ej, к'о да ниси чуо…", „немој ти мене држати за реч…" и све тако.

Причу нисам заборавио. Потиснуо сам је као што се у пролеће дубоке ципеле гурају у задњи ред полице. Сматрао сам да је, као и многе друге, плод пијаних наклапања па јој нисам

придао значај. Други пут сам за тајанственог станара чуо неколико година касније када сам код једног Жабаљца мештанина навратио да купим старинско огледало, па морао потанко да објасним и ко сам, и чији сам, и где живим. „А, на боктерници, тамо ди је седио онај руски пилот." Кад је приметио да сам се заинтересовао, одмах је окренуо разговор на другу страну.

То је било довољно да почнем истраживање не бих ли пронашао сведоке док су још у животу. Мислио сам да ће из овог посла изаћи приповетка или можда роман о Сергеју Ковачевом и тако би вероватно и било да није и другог догађаја.

Крајем осамдесетих радио сам у Књижевној заједници Новог Сада и сваке године са једнаким узбуђењем и нестрпљењем ишчекивао централни догађај – Сајам књига у Београду. Једног дана се као специјални гост на нашем штанду појавио професор са Департмана за историју на Пенсилванијском универзитетау, Риценалд М. Савик. Он је на сајму представљао научни рад који је публиковала његова катедра *Serbian emigrants in Chicago 1912–1932*. Причао је о свом српском пореклу, о деди Светозару Савићу који је истрајавао на томе да га научи српски рецитујући му епску поезију. Како у том науму није успео, али да му је усадио љубав према старини, па се захваљујући томе дао на изучавање историје – понајвише Балкана.

Показали смо му књигу младог српског филозофа која је изашла из штампе непосредно пре сајма те 1989. године *Југославија као не-*

довршена држава. То је био повод да започнемо разговор о вечитој теми – југословенским односима.

Говорио је о „пулсирању Балкана", „кохезионим и атхезионим силама" које се смењују, наговештвајући будућа збивања. Прецизно је одређивао место на сцени сваком домаћем глумцу у драми која је тек требало да буде одиграна. Образлагао нам је становишта центара моћи у односу на балканске прилике. Његово емпиријски засновано мрачно пророчанство било је међу нама олако схваћено. Сећам се да му нико није значајно опонирао из учтивости или страха да ће отићи другом издавачу, који има више слуха за његове ставове, али када је напустио штанд, било је доста негодовања. Нама навикнутим на ношење тешког херојског и подвижничког оклопа, Савиково излагање „са дистанце" деловало је хладно без оне „људске димензије" на којој инсистирамо, а која није ништа друго до ирационалност – бекство од стварности. (Када је рат почео, али и све време његовог трајања, често би ми у памет долазио Риценалд Савик са својом „апокалиптичном" визијом.)

Пре но што ће се захвалити на љубазном пријему и напустити нас, успео сам да му се представим. Испричао сам му о фељтонима које сам објавио у *Дневнику* 82. и 87. године *Заборављени јунаци Топличког устанка* и *Породице које су нестале у рацији 1942.* Вероватно је у мени препознао пасионираног заљубљеника у историју чим ми је поклонио и потписао примерак

своје књиге. Нажалост Књижевна заједница није успела да се договори око услова штампања овог значајног дела, а колико знам ни други издавачи нису показали довољно интересовања, те књига није објављена у Србији.

У први мах сам *Српске емиранте*... само летимично прегледао. Тражио сам неко познато презиме те гледао из којих се српских крајева тај исељеник запутио у Америку. Тада сам прочитао име Нестора Ковачевића из Жабља. Мислио сам да се ради о грешци јер то није жабаљско презиме, или је онај ко се тако звао био само пролазник кроз Жабаљ. Распитивао сам се код мештана да ли је било Ковачевића у Жабљу на шта су ми сви одрично одговарали: „До педесетих није, а после су неки стигли из Приједора".

Већ сам био сакупио сведочења о Сергеју и желео да их објавим у књизи прича када сам се случајно вратио *Српским емирантима у Чикагу од 1912–1932*. и схватио да тај кога су Жабаљци прећуткивали, а зове се Нестор Ковачевић, може бити само Сергејев отац. Кренуо сам у хајку за подацима. Путоказ ми је био списак литературе из Савиковог рада. До неких књига сам дошао преко библиотека Матице српске и Универзитетске у Новом Саду; неке наслове пронашао на интернету. Најдрагоценији су ми свакако били *In memory of Serbia*[*] Веслија Кри-

[*] Wesly Krilly *„In memory of Serbia"; Chicago, 1988. – Сећање на Србију*

лија* и факсимил аутобиографске прозе Нестора Ковачевића *The war diary***.

Кренуо сам испочетка и почео да пишем животопис новооткривеног јунака.

Због тога су сада пред вама две судбине различито испричане и обједињене под заједничким насловом.

---

* Весли Крили (Wesly Krilly) – његово крштено име је Веселин Крилић

** Nestor Kovacevic „*The war diary*"; *Chicago, 1952. – Ратни дневник*

ПРВИ ДЕО

I

ЖАБАЉ

Нестор је био четврто дете по реду, а други син. На свет је сасвим сигурно дошао непланski јер се то збило десет година од радости над колевком првенца Драгомира. Да ли због оскудног капитала, да ли због страха од немаштине, тек нису се обрадовали другом мушком детету. Постојало је у народу име којим су нежељеног називали – *ђарничар*. Овај срамни печат носили су они дечачићи од чијег постојања се страховало. Знало се да ће, чим се учовече, „кренути судом" не би ли се домогли онога што им је по правди припадало. У појединим кућама све се свршавало на мржњи. У другима *ђарничара* би сатрли послом, упрежући га од малена у „претешка кола". Неки су завршавали као слуге по туђим салашима. Кињени, без редовног оброка и пристојног лежаја, ракијом подајани, остајали су спечени, јектичави и бесни попут гладних салашких „вашака." Несторов отац је у зимској доколици смислио шта ће са својим уљезом чинити. Првог пута га је у пушницу окачио по казни и за пробу да провери какву ће реакцију

чељади изазвати, а када се уверио да је поступак наишао „на одобравање", качио је Нестора о притку међу димљено месо и кости, да виси наглавачке док се не онесвести.

Груб, набусит човек, увек љут на некога и због нечега, претеривао је у „пушењу" несрећног детета. Потурио би неки влажни пањ од зове или киселог дрвета на жар да би дим био што гушћи и љући, па би онда хватао Нестора за мишицу и водио га у пушницу која се налазила у средњој просторији у наставку кујне. Везивао би му танком штрањком обе ноге изнад кржљавих глежњева, а онда би га, пребацивши уже преко најдебље багремове мотке, дизао као што се заклано свињче подиже на рем. Нестор би испрва вриштао из свега гласа, прекидајући повремено плакање кашљањем, а кад би му се грло одерало, његово запомагање би прешло у јечање и крклање, док не би сасвим утихнуло изгубивши свест. Укућани окупљени око скромног оброка морали су ћутке да кусају своју ампер чорбу, или шта се већ нашло на незастртом столу. Несторова мајка је сузама досољавала оброк, али нити је подизала поглед пут мужа, нити је смела било шта изустити. Када се једном усудила да га запита има ли срца, одбрусио је да ће онај ко га буде жалио висити заједно са њим. Једино је Несторова бака, домаћинова мати, имала храбрости да, када мучење преврши сваку меру, оде, одреши уже и спусти несрећног дечака. Чађав у лицу, плућа пуних дима, очију крвавих, дуго би лежао на банку крај зидане пећи и кашљуцао док се не би потпуно примирио. Заспао

би тако без ручка и будио би се гладан. Нека од укућанки би за њега сакрила барени кромпир, комад хлеба, које би му дотурили, кријући и то од злог оца.

Преживео је захваљујући томе што је био „добро замешен", много боље од старијег брата који ће на крају првог рата умрети од шпанске грознице па ће се тако Ковачев капитал расточити на мираз.

Данас би Нестор био сврставан у људе средњег раста, али у своје време је сматран стаситим. Нешто краћих ногу у односу на тело, широких рамена и истурених прса био је снажне грађе, оне која је гарантовала да може под обе мишке дохватити по велики пртени џак пун жита и однети их уз мердевине на таван. (Рађала је некад равница таквим људима жилавим као зубача, тврдих мишица попут ритске иловаче кад се спече у сушне године. Такав сој људи је нестао са војвођанских поља, па не каже случајно један Ковиљчанин: „Данас ти не треба брица неког да пробушиш, доста ти је да га убодеш прстом и готов је.")

Драгомиру је школа тешко ишла и једва је завршио четири разреда. Морао је бáба за свог првенца да чашћава учитеља кад би га срео у бирцузу, а мати да носи кључаног гуска и најдужи пар кобасица пред Божић. Нестора отац није намеравао да уписује у први разред и да домаћин није био толико под мајчиним утицајем, чија се реч у кући поштовала све док је била жива, овај би остао неписмен. Но, онај на

кога се није рачунало, показао је изузетне способности.

Са лакоћом је учио и служио за пример осталој деци о чијем школовању су родитељи водили бригу. Дуго по завршетку Несторовог школовања, учитељ је, где год би се нашао, причао о томе како је највећа штета за кућу Ковачевих, а и за цело село, што су малог дали код ковача да учи занат, а нису допустили да оде у Нови Сад на даље школовање. Учитељ је био у праву јер Несторова жеља за сазнавањем никад није јењавала. Почео је читати новине у сеоској читаоници са дванаест година. Увече, иако сломљен од умора, није падао у сан. Читао је уз светлост лампе све док не би зачуо претеће очеве кораке. Онда би хитро завртао стењак и покривао се дуњом преко главе. Отац би само по мирису дима који оставља тек угашена лампа знао да се парничар опет „одавао књизи". По томе се разликовао од својих вршњака. Посматрали су га с подозрењем и сматрали ћакнутим.

Могао је увек са одраслима ући у разговор било која тема да се покрене. Његове упадице су најчешће оштро прекидане већ на самом почетку: „Дед, мали, запуши зепу!", или „Да си кушов'о!" Понекад би га и саслушали, па би се онда ћутке зглéдали и у себи питали: „Боже, на кога се бацио?"

Почео је још голобрад да шегртује у ковачкој радионици Светозара Прокића Цвете смештеној у крилу куће што је гледао на Рибарски шор. Други део високог здања био је окренут

према гробљу, а у њему је радила гвожђара, што ју је држао старији Свезозарев син.

Ковач код ког је Нестор послат да пече занат није се по нарави разликовао од дечаковог оца (ко зна, можда га је овај и наговарао да буде према дечаку што окрутнији). Само би променио целата када би раном зором крочио у задимљену и врелу Ливницу вагева и ковачницу. Мајстор је имао обичај да га кажњава тако што би му јагодице својих кратких дебелих прстију забадао у леђа или спуштао нагло на ошишано теме. Када би се раскречени паук прстију сручио на округлу ћелаву лобању, имао је осећај као да га је одједном ударило пет чаканаца и приковало му потковицу на теме. Да га је мајстор шамарао, Нестор би то лакше подносио, али ови мучки ударци задавани изненадно, без икаквог повода, болели су три пута јаче. И калфа, неколико година старији момак, попримио је мајсторове манире и дао себи право да га кажњава за сваку ситницу.

Овај је у прво време ћутке трпео, а онда је једном приликом узвратио треснувши га клештима преко леђа тако да се калфа окануо рђаве навике.

Ако би у ковачници дошло до кратке паузе, одмах би се на вратима појављивао здепасти трговац из гвожђарске радње вукући ногу, која му је још од детињства остала укочена, и оштрим трзајем главе на страну, не трошећи узалуд скупоцене речи, давао знак Нестору да пређе код њега у дућан јер га је тамо чекао некакав посао.

Скученост куће Ковачевих за Нестора је попримила облик свеколике тескобе када се Драгомир 1910. оженио Велинком Арсић са Ченеја. Иако се сестра Милица удала три године раније, а млађа Јулка отишла за Уроша Весиног у Мошорин месец дана након братове женидбе, у дому се осећала напетост изазвана нетрпељивошћу међу браћом. Младенцима је требала соба, а она са улице, што је држана под кључем и мирисала на дуње, вунене прекриваче и плеву којом је била облепљена пећ; чувана је за госте, и укућани су у њу могли ући једино ако би из ње били испраћени са ногама напред. Нестор је зато могао да бира: или ће себи разастрти постељу у штали, или спавати на склепаном лежају од дасака са перином од кукурузних љуштика у летњој кујници где су се мациле мачке и гнездиле квочке.

Определио се за кујницу.

Младим супружницима прва кћерка дошла је на свет 1912. и крстили су је у жабаљској цркви именом Савета.

Поставши калфа, Нестор је очекивао да ће му ново звање бар мало проправити положај, али газда је наставио по старом. Могао је на основу мајстор Цветиног израза лица, када би им се зором сусрели погледи, наслути хоће ли тога дана бити злостављања. Мука се у њему слегала као откос на откос, пласт на пласт, док није израсла у огромну камару, која више није могла на себе да прими ни сламку. Била је потребна само малена искра, па да изазове жесток пожар.